

Bleu, negru, roșu și verde – între lexicologie și terminologie (Rezumatul tezei)

Cuvinte cheie : *cuvânt, termen, câmp lexico-semantic, analiză semică, terminologie*

I. Introducere

Cercetarea noastră își propune să studieze câmpul lexico-semantic al celor patru culori albastru, negru, roșu și verde, punând în evidență circulația termenilor cromatici între lexic și terminologie, ceea ce ne conduce la analiza lor separată, în funcție de apartenența acestora la limba generală sau la limba specializată. Ținând cont de faptul că cele patru opere din care am extras corpusul reprezintă rezultatul muncii de cercetare a unui istoric al heraldicii și al simbolisticii occidentale, dar și al culorilor, considerăm că terminologia specifică domeniului istoric, în cazul nostru al istoriei culorilor, nu este marcat de un grad de specializare extrem de ridicat. Situat la intersecția mai multor domenii, dintre care cele mai exploatare sunt cel al istoriei și cel al cromaticii, discursul lui Michel Pastoureau ne este mai accesibil decât un alt discurs specializat datorită faptului că deja cunoaștem mulți dintre termeni pentru că i-am întâlnit în lecturile noastre, în contactul nostru direct cu texte specializate, chiar cu specialiști, discursul devenind astfel ușor de decodat, fără a impune cunoștințe aprofundate din cele două domenii.

II. Cadrul conceptual și teoretic

De-a lungul secolelor, culorile au stârnit interesul unui număr mare de specialiști din diverse domenii, dar și interesul popoarelor, care le-au integrat în culturile lor. Ce subiect de cercetare fizicienii, chimiștii, medicii, fiziologii, dar și psihologii, artiștii și filosofii și-a îndreptat atenția asupra lui în mod sistematic, efectuând clasificări și studii, după abordări adecvate fiecărui domeniu, alese în funcție de obiectivele propuse. La rândul său, Michel Pastoureau studiază toate aspectele vieții umane pentru a reface istoria celor patru culori, pe care le considera *fapte de societate*, de la material la ideologic : aspectele practice, științifice, cotidiene, chiar simbolistica acestora. Desigur, autorul a insistat pe domeniile de predilecție în care culorile s-au manifestat de-a lungul timpului, pentru a înțelege și pentru a ne ajuta să ne facem o idee completă despre ce presupun producerea și păstrarea culorii.

Partea teoretică a tezei conferă cadrul conceptual al lucrării noastre de cercetare. Situându-ne pe linia cercetărilor lingvistice, definirea unor noțiuni precum *câmp lexical*, *câmp semantic*, *câmp lexico-semantic*, *discurs* și *text specializat*, *limbă generală* și *limbă specializată*, *terminologie* și *socioterminologie* s-a dovedit foarte utilă pentru demersul nostru.

În ceea ce privește denumirea culorilor, am prezentat cele două teorii cunoscute în literatura de specialitate, *teoria relativistă*, cunoscută și sub numele de « ipoteza Sapir-Whorf », conform căreia limbajul este cel care determină categorizarea culorii, și *teoria universalistă*, teoria termenilor de bază a lui Brent Berlin și Paul Kay, potrivit cărora percepția umană este cea care determină categorizarea culorilor.

III. Ipoteza și obiectivele cercetării

În centrul preocupărilor noastre se regăsește ideea că în opera lui Michel Pastoureau este posibil să identificăm atât câmpuri lexico-semantice pentru culorile studiate – albastru, negru, roșu și verde – care pot fi supuse unei analize lexico-semantice, cât și un câmp terminologic care include termenii cromatici aparținând diverselor domenii specializate.

Un alt aspect interesant pentru cercetarea noastră îl reprezintă secvențele construite cu acești termeni cromatici pe care i-am clasificat în cologații, locuțiuni și expresii fixe pe de o parte și grupuri terminologice sau frazeoterme pe de altă parte. Astfel, provocarea noastră a fost să studiem secvențele identificate prin aceleași metode, mai exact prin analiza morfo-sintactică și analiza semică.

Având în vedere specificitatea corpusului nostru, care constă în existența acestor două câmpuri, unul ținând de semantică și lexicologie, celălalt de terminologie, am propus o analiză semică a elementelor care alcătuiesc cele două câmpuri.

O altă ipoteză pe care am propus-o este aceea că o culoare nu este « pozitivă » sau « negativă » prin excelență, și că societatea este cea care îi conferă valoarea, pe de o parte în funcție de evoluția tehnică a acesteia, pe de altă parte în funcție de gustul popoarelor și de percepția culorilor în discuție de către acestea.

Obiectivul cercetării noastre vizează analiza câmpului lexico-semantic al termenilor de culoare în cele patru opere ale lui Michel Pastoureau, descompunerea în trăsături semantice a elementelor care alcătuiesc corpusul. Ne propunem să delimităm unitățile de semnificație minimale, semele, și să utilizăm unitățile minimale astfel

identificate atât în analiza termenilor tratați în mod individual, cât și la nivelul cologațiilor și locuțiilor fixe construite cu termeni de culoare și la nivelul terminologiei cromatice.

IV. Corpus

Corpusul pe care îl studiem în cercetarea noastră este structurat în două părți :

- **Un corpus principal** – termenii care alcătuiesc câmpul lexico-semantic al cuvintelor **albastru, negru, roșu și verde** pe care i-am extras din operele lui Michel Pastoureau pe care le-am numerizat : *Bleu. Histoire d'une couleur*, 2000, Paris, Seuil ; *Noir. Histoire d'une couleur*, 2008, Paris, Seuil ; *Rouge. Histoire d'une couleur*, 2016, Paris, Seuil și *Vert. Histoire d'une couleur*, 2013, Paris, Seuil și
- **Un corpus secundar**, organizat în două sub-categorii :
 - **Dicționare generale**, pentru definițiile celor patru termeni analizați, necesare pentru analiza semică a termenilor în discuție, care se împart la rândul lor în
 - **Versiunea imprimată** :
 - i. *Le Grand Robert de la Langue Française. Dictionnaire Alfabétique et analogique de la Langue Française, Tome II, Bip-Cout*, 1985, Dictionnaires Le Robert, Paris ;
 - ii. *Le Grand Robert de la Langue Française. Dictionnaire Alfabétique et analogique de la Langue Française, Tome VI, Lim-Oz*, 1985, Dictionnaires Le Robert, Paris ;
 - iii. *Le Grand Robert de la Langue Française. Dictionnaire Alfabétique et analogique de la Langue Française, Tome VIII, Raiso-Sub*, 1985, Dictionnaires Le Robert, Paris ;
 - iv. *Le Grand Robert de la Langue Française. Dictionnaire Alfabétique et analogique de la Langue Française, Tome IX, Suc-Z*, 1985, Dictionnaires Le Robert, Paris ;
 - **Versiunea online** :
Trésor de la Langue Française informatisé, disponibilă la l'adresse <http://atilf.atilf.fr/>;
 - **Dicționarele specializate** ale lui Annie Mollard-Desfour :
 - i. *Le Bleu. Dictionnaire de la couleur. Mots et expressions d'aujourd'hui XXe – XXIe*, 2013, Paris, CNRS Éditions ;
 - ii. *Le Noir. Dictionnaire de la couleur. Mots et expressions d'aujourd'hui XXe – XXIe*, 2010, Paris, CNRS Éditions ;
 - iii. *Le Rouge. Dictionnaire de la couleur. Mots et expressions d'aujourd'hui XXe – XXIe*, 2009, Paris, CNRS Éditions ;
 - iv. *Le Vert. Dictionnaire de la couleur. Mots et expressions d'aujourd'hui XXe – XXIe*, 2012, Paris, CNRS Éditions ;
 - **Dicționare de expresii / de combinații de cuvinte**
 - i. **versiunea imprimată** : *Dictionnaire des expressions et locutions*, 1989 et *Dictionnaire de Combinaisons de Mots*, 2007, Dictionnaires LE ROBERT, Paris ;
 - ii. **versiunea online** : *Dictionnaire des collocations* (<http://www.tonitraduction.net/>) et *Dictionnaire des cooccurrences TERMIUM Plus®* du Gouvernement du Canada, (<http://www.btb.termiumplus.gc.ca/tpv2alpha/alpha-fra.html?lang=fra.>).

V. Metodologie

În vederea atingerii obiectivului pe care ni l-am propus, am ales să folosim metoda analizei semice (în ceea ce privește denumirea acesteia, am preferat varianta utilizată de B. Pottier, A.-J. Greimas, E. Coșeriu, în locul celei de analiză componențială de origine americană, promovată de J.-J. Katz și J.-A. Fodor), o metodă cu ajutorul căreia am urmărit realizarea unei analize clare și precise, în trăsături semantice pertinente. Am optat pentru perspectivele lexico-semantică și terminologică, având în vedere specificitatea corpusului nostru.

VI. Survol descriptiv al capitolelor tezei

Lucrarea noastră de cercetare cuprinde o introducere – în care am prezentat interesul nostru personal și interesul științific al tezei, am motivat alegerea corpusului și am delimitat problematica, ipotezele, obiectivele pe

care ni le-am propus și metodologia aleasă în funcție de corpusul nostru și de obiectivele stabilite – și două părți mari, fiecare dintre aceste părți cuprinzând trei capitole.

În prima parte, am inclus : un prim capitol consacrat **Cadrul conceptual și teoretic al tezei**, cu subcapitole referitoare la lexicologie, la terminologie, la limbaj curent, precum și la limbaj specializat ; un al doilea capitol intitulat **Viața culorilor**, în care am trecut în revistă opere scrise despre culori, atât din punct de vedere științific, cât și din punct de vedere lingvistic, reamintind teoriile legate de denumirea culorilor și un al treilea capitol intitulat **Corpus** consacrat descrierii detaliate a corpusului nostru principal și demersurilor pe care le-am făcut în vederea pregătirii acestuia pentru studiul pe care l-am efectuat.

A doua parte este destinată analizei propriu-zise și rezultatelor obținute. Aceasta cuprinde la rândul ei trei capitole : primul, intitulat **Analiza corpusului**, propune o analiză a acestuia utilizând analiza semică ; al doilea capitol, **Termenii de culoare în frazeologie**, începe cu trecere în revistă a frazeologiei ca domeniu în care intră expresiile, locuțiunile și colocațiile dintr-o limbă și cu câteva delimitări terminologice având în vedere abundența denumirilor de care beneficiază aceste fenomene, pentru a ne îndrepta ulterior către identificarea unor astfel de secvențe în cele patru opere ale lui Michel Pastoureau și la analiza acestora, precum și la analiza limbii căreia îi aparțin – generală sau specializată ; al treilea capitol, **Tratamentul automat al corpusului**, prezintă analiza corpusului – în special a câmpului terminologic al culorilor – pe care am făcut-o cu ajutorul programului TXM, efectuând în același timp o delimitare între lexicologie și terminologie. Precizăm că programul ne-a fost util pe de o parte la selectarea elementelor care compun câmpul lexico-semantic al termenilor de culoare și la identificarea contextelor acestora, pe de altă parte la analiza acestui corpus. Astfel, am putut întocmi liste de frecvență, am putut observa și compara concordanțele și coocurențele termenilor în discuție și am putut să facem calcule ale progresiei acestor termeni și să prezentăm grafice de specificitate în operele lui Michel Pastoureau.

VII. Elemente de noutate

Prin cercetarea noastră, ne-am propus să punem în evidență ipoteza lui Michel Pastoureau în ceea ce privește culorile : *culoarea este un fapt de societate*. Aceasta merită toată atenția, alături de ipoteza Sapir-Whorf și de teoria termenilor de bază a lui Brent Berlin și Paul Kay. Dacă, potrivit teoriei relativiste, categorizarea culorii se datorează limbajului, iar conform teoriei universaliste această categorizare depinde de percepția umană a culorii, ipoteza lui Michel Pastoureau (2016 : 9) prezintă culoarea « ca un fapt de societate, și nu ca o materie, nici ca o componentă a luminii, cu atât mai puțin ca o senzație », fiind astfel văzută ca rezultatul societății, aceasta este cea care o face, care o pune în valoare și « îi dă vocabularul și et definițiile acesteia, care îi construiește codurile și valorile, care îi organizează practicile și îi determină mizele » (Pastoureau, 2016 : 9) (traducerea noastră).

Un alt element de noutate pe care l-am adus prin cercetarea noastră este delimitarea câmpului lexico-semantic al culorilor de cel terminologic, având în vedere dubla apartenență a cuvintelor / termenilor cromatici la lexic și la terminologie pe de o parte, și, pe de altă parte, specificitatea domeniului în care se înscriu operele lui Pastoureau, domeniul istoric, un domeniu transdisciplinar prin excelență.

Un alt element pe care îl considerăm interesant este analiza cuvintelor, a termenilor și a secvențelor mai mult sau mai puțin fixe identificate în corpus după metodele analizei semice, astfel încât identificarea unui număr mare de seme virtuale care caracterizează cuvintele care desemnează culoarea în cele patru opere ale lui Michel Pastoureau.

VIII. Concluzii

Fenomenul de circulație a cuvintelor între lexic și terminologie și a termenilor între limba specializată și limba generală, care se datorează atât lipsei unei frontiere nete între viața noastră profesională și cea personală, conduce la constatarea faptului că termenii și cuvintele pot avea sensuri identice în contexte diferite și sensuri diferite în contexte similare.

Bogăția semnificațiilor termenilor de culoare a dat naștere unei palete foarte variate de secvențe construite cu acești termeni care pot fi inventoriați în categorii precum colocații, locuțiuni fixe (nominale, adjectivale, verbale), proverbe și dictoane, dar și, în ceea ce privește grupurile terminologice, în cea a frazeotermelor.

Această muncă de cercetare ar putea continua cu realizarea unei cartografii semantice a celor patru termeni de culoare pe care i-am analizat, precum și un glosar de termeni cromatici în realizarea căruia rezultatele recoltării de date făcută în scopul prezentei cercetări se pot dovedi foarte utile.